

מלחמת יום הכיפורים

ב-6 באוקטובר 1973 פרצה מלחמת יום הכיפורים. צבאות מצרים וסוריה תקפו את ישראל בהפתעה ולמלחמה זו היו השפעות בתחומים רבים ועד היום היא נחשבת לקשה שבמלחמות ישראל.

הנסיבות לפרוץ המלחמה

ב-5 ביוני 1967 התקיפה ישראל את צבאות מצרים וירדן וסוריה, הביסה אותן ובתוך שישה ימים הסתיימה המלחמה כאשר ישראל מגדילה את שטחה פי ארבעה (כבשנו את רמת הגולן מסוריה, את יהודה ושומרון מירדן כולל מזרח ירושלים והעיר העתיקה ואת רצועת עזה וחצי האי סיני ממצרים).

במהלך שש השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים הייתה בחברה הישראלית, בקרב קציני הצבא והפוליטיקאים תחושה של אופוריה, תחושת עליונות וזלזול כלפי הצד הערבי. כמו כן באותן השנים לא נעשה כלל משא ומתן בין ישראל למדינות ערב וזאת מתוך תחושה שאין למדינות ערב יכולת להילחם מולנו ובעיקר מתוך זלזול בכוחם וביטחון בכוחנו.

בחודש אפריל 1973 הגיעו ידיעות על כך שמצרים וסוריה מתכננות לפעול במלחמה. צה"ל גייס את כלל כוחות המילואים ולבסוף לא פרצה מלחמה. בנקודה זו התחזק מעמדו של ראש אמ"ן בצה"ל, האלוף אלי זעירא, אשר טען כי הסבירות למלחמה נמוכה, הערכה שזכתה לכינוי – "הקונספציה" (הערכה לפיה הסבירות למלחמה נמוכה, אין למדינות ערב יכולת ורצון לפתוח במלחמה מולנו עקב חולשתן, ומלחמה אם תהיה תפרוץ ככל הנראה רק ב-1975, לאחר שמדינות ערב יתחמשו במטוסים).

ב-25/9/1973, טס מלך ירדן, המלך חוסיין, בחשאי לבסיס צה"ל בגלילות לפגישה עם ראש הממשלה גולדה מאיר. המלך חוסיין הזהיר אותה שכוונתם של מצרים וסוריה לפתוח במלחמה. גולדה העבירה ידיעה זו לשר הביטחון משה דיין ולראש אמ"ן האלוף אלי זעירא, ושניהם טענו שלא צפויה מלחמה.

ביום חמישי בערב, יומיים לפני פרוץ המלחמה, קיבל ראש המוסד צבי זמיר, מידע מ- סוכן מצרי, שזכה לכינוי "בבל" (אשרף מרוואן – יועצו של הנשיא המצרי סאדאת). 40 שעות לפני פרוץ המלחמה העביר "בבל" העביר ידיעה כי מלחמה צפויה. הידיעה הועברה לראש אמ"ן שהתייחס אליה בזלזול ובטענה שהמקור אינו אמין. ראש המוסד זמיר טס ללונדון להיפגש עימו. פגישתם נערכה ביום שישי סמוך לחצות, ו-"בבל" טען שהמלחמה תפרוץ ביום שבת בשעה 18:00 בערב. בשל בעיות תקשורת הצליח ראש המוסד זמיר להעביר את ההודעה שנמסרה ב-04:00 יום שבת ה-6/10/73 לגולדה מאיר, ושוב מעריך ראש אמ"ן כי לא צפויה מלחמה. ביום שישי, יום לפני פרוץ המלחמה הועבר מידע לאמ"ן ולפיו משפחות היועצים הסובייטים פונו מסוריה ומצרים ב- "רכבת אווירית" ובבהלה, מידע שיש בו ערך חשוב להערכת מצב מחודשת לגבי הסבירות למלחמה, אך מידע זה לא הועבר הלאה. כמו כן, גם ביום זה מעביר אמ"ן תלקיט מודיעין שלפיו הסבירות למלחמה הינה נמוכה. כתוצאה מן המתיחות הנ"ל, החליט דדו לבטל חופשות ולהכריז על מצב כוננות ג', כלומר גיוס כל המנגנון הנדרש לגיוס מילואים כללי. אך גיוס המילואים דרש את אישור הממשלה.

ביום שבת בשעה 05:00 בבוקר נערכה פגישה שבה נכחו גולדה, משה דיין, והרמטכ"ל דדו (דוד אלעזר). כוונת מצרים וסוריה לצאת למלחמה כבר הייתה ידועה, גם האמריקאים ידעו על כך. דדו דרש לגייס את כלל המילואים ואילו דיין התנגד, דדו דרש לתגבר את הכוחות בסיני וברמת הגולן ולבסוף אישרו לו לגייס כוח מילואים מצומצם לשם מטרה זו.

בשעה 12:00 התכנסה הממשלה וגולדה הודיעה לשרים שבשעה 18:00 בערב תיפתח מלחמה. עד לאותו הרגע, השרים לא ידעו על כלל האירועים של השבועיים האחרונים. בשעה 13:55 בזמן הישיבה נשמעה אזעקה וצבאות מצרים וסוריה החלו במתקפה.

הגורמים לפרוץ המלחמה

- **הרצון להחזיר את הכבוד:** סוריה בראשות הנשיא חאפז אל אסד ומצרים בראשות הנשיא אנואר סאדאת שאפו להחזיר את הכבוד הערבי ולנקום על מלחמת ששת הימים שכן שש שנים קודם הם הובסו במהירות הבזק ע"י צה"ל.
- **הרצון להחזיר את השטחים:** מצרים שאפה להחזיר את סיני וסוריה את רמת הגולן.
- **הרצון לכפות משא ומתן על ישראל:** מאז מלחמת ששת הימים דחתה ישראל כל ניסיון למשא ומתן עם מדינות ערב. דיין אף אמר: "מוטב שארם א-שייח בלי שלום מאשר שלום בלי שארם א-שייח". בפברואר 1973 הציע סאדאת במסר חשאי דרך האמריקאים הסדר שלום עם ישראל, ולפיו ישראל תיסוג מכל חצי האי סיני בפרק זמן של בין 10-15 שנה ושישראל תחזיק נקודות מפתח בחצי האי. ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון דיין מסרבים להצעה זו וסאדאת מבין שישראל לא תגיע למשא ומתן ומחליט לפתוח במלחמה. מדינות ערב רצו לפתוח במלחמה על מנת לפגוע בישראל וכך ישראל תבין שהיא איננה יכולה להתעלם מהם (דבר שאכן קרה כשנחתם הסכם שלום עם מצרים ב-1978).

הגורמים שהביאו להפתעת ישראל בזמן מלחמת יום הכיפורים:

- **כשלון הקונספציה/הנחת העבודה של אמ"ן:** אגף המודיעין של צה"ל, בפקודו של האלוף אלי זעירא, פעל לפי הקונספציה והיא: "יש סבירות נמוכה למלחמה, מלחמה תפרוץ רק כאשר מדינות ערב יתחזקו מבחינה צבאית וכרגע הן לא רוצות מלחמה". הערכת אמ"ן הייתה שמלחמה אם תפרוץ תקרה רק ב-1975.
- כל ידיעה שהגיעה לאמ"ן התפרשה כסימן של אימון צבאי ולא כסימן למלחמה. למשל: כשהגיעו תצלומים ובהם רואים ריכוזי כוחות מצרים סמוך לתעלת סואץ הדבר התפרש כתרגיל מצרי בשם "תחריר 41". דוגמא לשאננות של אמ"ן, מתבטאת בכך שבכל שנה מאז הסתיימה מלחמת ששת הימים, המצרים הודיעו לישראל שמתקיים תרגיל בסמוך לתעלה – "תחריר" ושלא מדובר בכוונה לפתוח במלחמה. בימים שלפני מלחמת יום הכיפורים בשנת 1973 המצרים לא דיווחו דבר לישראל בנוגע לתרגיל זה, דבר שלא עורר חשד כלל וכלל בקרב אמ"ן. נוסף לכך, ממצאי גיחת הצילום שפוענחה ב-4 באוקטובר יומיים לפרוץ המלחמה, הראתה כי צבא מצרים נמצא בהיערכות שלא הייתה כמותה בעבר. כמו כן היו הרבה ידיעות שאמ"ן לא העביר לרמטכ"ל או לשר הביטחון (למשל המידע על פינוי משפחות היועצים הסובייטים מסוריה ומצרים יומיים לפני פרוץ המלחמה). יש לזכור שאמ"ן הבטיח התראה של לפחות 48 שעות במקרה של מלחמה כדי שהצבא יוכל לגייס את כוחות המילואים, דבר שלא קרה. בנוסף אגף המודיעין לא העביר לצבא מידע על אמצעי נשק חדשים שבידי צבאות ערב (למשל הטיל נגד טנקים- סאגר) וכשהחלה המלחמה כוחות צה"ל לא היו ערוכים להתמודד מול נשק חדש זה.
- **השאננות והאופוריה בחברה ובצבא:** תחושת האופוריה אחזה בכל המדינה. החברה חשבה שאנו חזקים ושיש על מי לסמוך. השאננות גם הייתה בכל יחידות הצבא, כך למשל מחסני החירום של כוחות המילואים לא נבדקו וצוידו כנדרש, דבר שגרם לעיכוב בגיוס הכוחות ולמותם של חיילים רבים (הטנקים שהיו במחסנים היו חסרי דלק, אמצעי תחמושת, מזון, מדים, מפות, מצפנים, פנסים ועוד). כמו כן, רק מחצית מקו המוצבים "בר לב" היה מאויש בכוחות צה"ל וגם אלו לא במלוא כוח האדם הנדרש. כך למשל טען האלוף אריק שרון, שפרש מהצבא שלושה חודשים קודם למלחמה, כי המלחמה הבאה תוכרע מהר עוד יותר מאשר זו של ששת הימים,
- **הסתמכות יתר על קו הביצורים "קו בר לב" ועל האמצעים המיוחדים:** בחצי האי סיני, בצד הישראלי, הוקמו סמוך לתעלת סואץ 33 מוצבים/בסיסי צבא, אשר מטרתם הייתה למנוע את עליחת המצרים את התעלה. בדיעבד "קו בר לב" נפל כבר בראשית המלחמה (למעט מוצב אחד –

"בודפשט", זאת במקביל לכך שרק 17 מוצבים היו מאוישים בצהרי המלחמה) ו – "האמצעים המיוחדים" כלל לא הופעלו, למרות שכל ייעודם הוא להתריע בפני מלחמה (החשש היה שאם האמצעים המיוחדים יופעלו, מדובר באמצעי האזנה מתקדמים, אז הם ייחשפו, אך זו הייתה מטרתם. בפועל ה- "אמצעים המיוחדים" הופעלו רק פעם אחת למשך תשע שעות בסמוך למלחמה ולבדיקה טכנית בלבד ולא להפעלה מבצעית, ובהם לא נשמע דבר, והם נסגרו, שכן המצרים שמרו על דממת אלחוט. ראש אמ"ן אף טען כי "האמצעים המיוחדים" הופעלו ובשל כך מתבססת הערכתו כי הסבירות למלחמה נמוכה, למרות שכלל לא הופעלו! גם הרמטכ"ל הוטעה כל העת שכן נאמר לו כי "האמצעים המיוחדים" הופעלו, דבר שתרם לסברה כי מלחמה איננה בפתח). כאשר שואל דדו את אלי זעירא, ביום שישי, יום לפני המלחמה מה לגבי "האמצעים המיוחדים", עונה לו זעירא: "שקט לגמרי". בנוסף, בתעלה הותקנו צינורות שהיו אמורות "להבעיר" באש את התעלה במקרה של צליחה מצרית, אך גם אמצעי זה לא פעל.

מהלך המלחמה:

- **שלב הבלימה (6-10/10/73):** ב-6 לאוקטובר 1973 החלה המתקפה של צבאות מצרים וסוריה. הצבא המצרי הפגז באלפי טילים את קו המוצבים שעל גדות תעלת סואץ – "קו בר-לב". 300 טנקים ישראלים עמדו מול 2000 טנקים מצרים. המצרים העבירו 100,000 חיילים לצד הישראלי, כל 33 המוצבים של קו בר-לב נפלו, למעט מוצב "בודפשט". הכוחות המצרים התקדמו עד 8 ק"מ מהתעלה. בגזרת הצפון עמדו 170 טנקים ישראלים מול 1700 טנקים סורים, הסורים "שטפו" את רמת הגולן, ישובים ישראלים פונו. הסורים נעצרו בגשר בנות יעקב, ככל הנראה כיוון שחששו ממלכודת של צה"ל ולא שיערו שההתקדמות תהיה כה מהירה ושצה"ל מכין להם הפתעה. בפועל, בזכות עצירה זו הצליח צה"ל להתארגן. כמו כן מוצב החרמון נפל בידי הסורים. בשלב זה של הלחימה נהרגו מאות חיילים ישראלים כתוצאה מההפתעה, מהעיכוב בגיוס החיילים ומכך שהצבא לא נערך להתמודד מול הנשק החדש שהיה בידי מצרים וסוריה. בחמשת הימים הללו הייתה תחזית קשה ולפיה לא נוכל לעמוד מול צבאות אלו ובשיחות סגורות התבטא דיין – "זהו חורבן בית שלישי" ואף הציע את התפטרותו, דבר שנדחה. בשלב זה ניסה צה"ל למנוע את התקדמות האויב, אך נחל בעיקר תבוסה.
- **הבקעת החזית הסורית (11-14/10/73):** צה"ל הבין שחשוב קודם להכריע את החזית הסורית מכיוון שהאוכלוסייה הישראלית נמצאת קרוב לצבא הסורי. בארבעת הימים הללו היה דגש על מאבק בחזית הסורית וצה"ל הצליח לדחוק החוצה את הסורים מאזור רמת הגולן ואף לכבוש שטח נוסף ולהתקדם עד 40 ק"מ מדמשק.
- **הבקעת החזית המצרית (15-24/10):** המצב בחזית המצרית היה מורכב ומסובך. שלושה חודשים לפני המלחמה התחלף אלוף פיקוד הדרום, האלוף אריק שרון פרש מהצבא ובמקומו מונה האלוף שמואל גורודיש. הרמטכ"ל דדו פנה בתחילת הלחימה אל האלוף אריק שרון ואל האלוף אברהם אדן שהיו מפקדי אגודות מילואים ואמר להם – "שתי האוגדות שלכם הם מה שמפריד בין סיני לת"א". במהלך הלחימה לא הצליח אלוף פיקוד הדרום גורודיש להשתלט על המפקדים בגזרתו ודדו שלח את הרמטכ"ל הקודם חיים בר-לב כדי שיפקד על הגזרה הדרומית וגורודיש הפך לסגנו. הודות למהלך זה החלה הפעילות בחמ"ל הדרומי להיות מאורגנת ומסודרת. בשלב השלישי של המלחמה הצליח צה"ל לחצות את התעלה, לכתר את הכוח המצרי שבו 30 אלף חיילים שנקרא "הארמיה השלישית" ורק בהתערבות ארה"ב הוסר הכיתור אחרת החיילים המצרים היו בסכנת חיים (היו חסרי מים ומזון) והיה קיים חשש שבריה"מ תיכנס למלחמה לטובת המצרים. כמו כן לפני סיום המלחמה הצליח צה"ל לכבוש את מוצב החרמון, להגיע עד 40 ק"מ מדמשק בצפון ועד 101 ק"מ מקהיר בדרום, וב - 24.10 נכנסה לתוקפה הפסקת האש.

התוצאות המיידיות של המלחמה

- 2650 הרוגים ישראלים (לסורים 4,000 ולמצרים 11,000)
- מעל 7000 פצועים ישראלים
- 310 שבויים ישראלים
- עשרות נעדרים ישראלים
- ישראל חתמה על הסכם הפרדת כוחות עם מצרים בינואר 74 ועם סוריה במאי 74, עד אז כוחות המילואים עדין נשארו בחזיתות השונות והמשק הישראלי היה משותק.

השפעות המלחמה על ישראל

- **בתחום החברתי:** במקום אווירה של שמחה וניצחון כפי שהיה לאחר מלחמת ששת הימים, המורל בישראל היה ירוד, תחושה של אבל לאומי, הלוויות רבות נערכו. כמו כן, גולדה נתנה הוראה להקים וועדת חקירה ממלכתית בשם "וועדת אגרנט" על מנת לבדוק את כשלי המלחמה. הוועדה שמעה פוליטיקאים ואנשי צבא וכשפרסמה את מסקנותיה היא הטילה את האשמה על הדרג הצבאי והמליצה שלא ימשיכו בתפקידם (האשמה הייתה כלפי הרמטכ"ל דדו, ראש אמ"ן אלי זעירא, ואלוף פיקוד דרום שמואל גורודיש). הוועדה לא ראתה בדרג המדיני כאחראים למחדל (את גולדה ואת דיין). הציבור בישראל לא הסכים למסקנות אלו, החלו בארץ להופיע הפגנות ומחאות ציבוריות שדרשו שדין וגולדה יתפטרו, דבר שאכן קרה. (אחד ממובילי המחאה היה סרן מוטי אשכנזי ממוצב בודפשט). כמו כן, נוצרו תנועות מימין ומשמאל, "גוש אמונים" שדרשה ליישב את יהודה ושומרון ולא לוותר על שטחים אלו ו – "שלום עכשיו" שדרשה משא ומתן מידי לשלום עם מדינות ערב ולהחזרת שטחים.
- **בתחום הפוליטי:** בבחירות שנערכו בדצמבר 1973, לאחר שהסתיימה המלחמה (בחירות שהיו אמורות להיערך באוקטובר 1973 אך נדחו עקב פרוץ המלחמה), הציבור הישראלי היה עדין מבולבל והממשלה שהוקמה הייתה שוב בראשות מפלגת מפא"י/המערך בראשות גולדה מאיר. גולדה מאיר החליטה להתפטר במאי 1974 ויצחק רבין עמד בראש מפלגת המערך. כעבור שלוש שנים, בבחירות של 1977 ולאחר 28 שנות שלטון מפא"י, מפלגתו של מנחם בגין- גח"ל/הליכוד היא שמרכיבה את הממשלה. מהפך זה קרה בגלל שהציבור הישראלי מאבד את אמונו במפא"י (גולדה) ומואס בשלטונה, ראה בה כאחראית למחדל של יום הכיפורים, ועל כן הציבור בחר ברובו בליכוד ובכך "סגר חשבון" עם מפא"י/המערך על מחדלי מלחמת יום הכיפורים.
- **בתחום המדיני:** במהלך המלחמה העבירה ארה"ב לישראל 22,000 טון של נשק רב כגון מטוסים, חלקי חילוף ותחמושת שסייעו להכריע את המלחמה (יש האומרים כי בשל המצב הקשה בארבעת הימים הראשונים, איימה גולדה מאיר שאם לא יגיע סיוע אמריקאי, ישראל תעשה שימוש בנשק גרעיני. ידיעה זו לא אושרה מעולם אך יש האומרים כי זה הלחיץ את האמריקאים, שהחלו בסיוע לישראל). כשמסתיימת המלחמה מתחזק הקשר בין שתי המדינות ובעיקר התלות של ישראל בארה"ב, תלות שנמשכת עד היום מבחינה צבאית, כלכלית ודיפלומטית. כמו כן, בשנת 1977 מגיע נשיא מצרים סאדאת לביקור בכנסת, ובשנת 1979 נחתם הסכם שלום עם מצרים ועד שנת 1982 הועבר כל חצי האי סיני לידי מצרים, ורצועת עזה נשארה בידי ישראל (הניסיון לכפות משא ומתן מדיני הוכיח את עצמו, מצידה של מצרים).
- **בתחום הצבאי:** צה"ל ספג מכה קשה במלחמה זו. לאחר שהסתיימה המלחמה נכתבו תוכניות פעולה חדשות (כשנפל מוצב חרמון בידי סוריה, לאחד מקציני מודיעין שהיו במוצב היה זיכרון פנומנאלי והוא סיפר לסורים את כל אשר ידע, הוא נקרא עד היום "הקצין המזמר", ובעקבות המידע על כך שינה צה"ל הרבה מהתוכניות בגזרת סוריה). כמו כן הרבה מאוד ממחסני החירום של הצבא לא צוידו כראוי ולא היו תחת בקרה עד למלחמה. כשהמלחמה הסתיימה צה"ל ביצע

"שידוד מערכות" בכל יחידותיו, כלומר החל תהליך של פיקוח ובקרה על מנת שהמחדל לא יחזור על עצמו.

- **בתחום הכלכלי:** למרות שהמלחמה הסתיימה כעבור 18 ימים, כוחות המילואים עדיין המשיכו לשרת בצבא עד שנחתמו הסכמי הפרדת הכוחות, בנוסף כוח עבודה רב במשק הישראלי שותק בעקבות הפצועים הרבים, ההרוגים ובשל השהות של אנשי המילואים בחזיתות ולמשק הישראלי נגרם נזק רב שכן הוא היה משותק תקופה ארוכה.

ההשפעות על מדינות ערב:

- **בתחום החברתי:** למרות שמצרים וסוריה איבדו 15,000 חיילים וישראל אף כבשה שטחים נוספים מעבר לשטחי 1967, המורל הלאומי בסוריה ומצרים היה גבוה ואסד וסאדאט התקבלו בכבוד של מלכים. החברה הערבית ראתה במלחמה זו כניצחון שכן היא הצליחה להפתיע את צה"ל ולהוכיח שהוא איננו בלתי פגיע.
- **בתחום המדיני:** מצרים הצליחה לכפות על ישראל משא ומתן ובסופו אכן נחתם הסכם שלום בין המדינות ב-1979. לאחר חוזה השלום שחתם סאדאט הוא נרצח בשנת 1981 על-ידי ארגון האחים המוסלמים הקיצוני במצרים. בנוסף, הקשר בין בריה"מ למצרים נחלש ומצרים החלה להתקרב לארה"ב ועד היום היא זוכה לתמיכה מארה"ב. אסד נשיא סוריה חיזק את מעמדו אך בניגוד לסאדאט התנגד לכל ניסיון למו"מ לשלום עם ישראל. הגבול הסורי נשאר שקט למשך שנים רבות (סוריה תמכה בפעולות חבלה מלבנון).

"קו בר לב" – קו המוצבים של צה"ל בסמוך לתעלת סואץ, בגבול עם מצרים 1973

